

PROVERBIAL FRAZEOLOGIZMLARDA MILLIY MENTALITET IFODASI

Mengboyev Otabek Alijon o'g'li

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi

otabek_mengboyev@tues.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20330693>

Annotatsiya. Mazkur tezisda proverbial frazeologizmlarda milliy mentalitetning ifodalanish xususiyatlari lingvomadaniy va kognitiv yondashuv asosida tahlil qilinadi. Xalq maqollari va paremiologik birliklar tarkibida mujassam bo'lgan milliy qadriyatlar, urf-odatlar, dunyoqarash va madaniy tajribaning til orqali namoyon bo'lishi yoritiladi. Shuningdek, proverbial frazeologizmlarning xalq mentalitetini shakllantirish va avloddan avlodga uzatishdagi o'rni ochib beriladi.

Kalit so'zlar: proverbial frazeologizm, milliy mentalitet, paremiologiya, lingvokulturologiya, kognitiv tilshunoslik, madaniyat, xalq tafakkuri, konsept.

Abstract. This thesis analyzes the features of expressing national mentality in proverbial phraseological units based on linguocultural and cognitive approaches. It highlights how national values, traditions, worldview, and cultural experience embodied in folk proverbs and paremiological units are manifested through language. Furthermore, the role of proverbial phraseological units in shaping and transmitting national mentality from generation to generation is revealed.

Keywords: proverbial phraseological unit, national mentality, paremiology, linguoculturology, cognitive linguistics, culture, folk thinking, concept.

Аннотация. В данной статье особенности выражения национального менталитета в пословичных фразеологизмах анализируются на основе лингвокультурологического и когнитивного подходов. Освещается проявление через язык национальных ценностей, традиций, мировоззрения и культурного опыта, воплощённых в народных пословицах и паремиологических единицах. Также раскрывается роль пословичных фразеологизмов в формировании национального менталитета и его передаче из поколения в поколение.

Ключевые слова: пословичный фразеологизм, национальный менталитет, паремиология, лингвокультурология, когнитивная лингвистика, культура, народное мышление, концепт.

Kirish. Til xalqning tarixiy xotirasi, madaniy qadriyatlari va milliy tafakkurini o'zida mujassamlashtiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, frazeologik birliklar xalqning uzoq asrlar davomida shakllangan hayotiy tajribasi, dunyoqarashi va ma'naviy qadriyatlarini aks ettiruvchi til hodisasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Proverbial frazeologizmlar, ya'ni maqol va matallar asosida shakllangan turg'un birikmalar xalq mentalitetining muhim ko'rsatkichlaridan biri sanaladi.

Milliy mentalitet xalqning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy muhiti, urf-odatlar va madaniy qadriyatlari asosida shakllangan tafakkur tizimidir. U til birliklarida, ayniqsa, paremiologik vositalarda yaqqol namoyon bo'ladi. Shu jihatdan proverbial frazeologizmlar milliy mentalitetni o'rganishda muhim lingvistik material hisoblanadi.

Proverbial frazeologizmlar va ularning lingvomadaniy mohiyati – proverbial frazeologizmlar xalq maqollari asosida shakllangan turg'un til birliklari bo'lib, ular xalqning uzoq yillar davomida to'plagan hayotiy tajribasi va kuzatishlarini umumlashtiradi. Ushbu birliklar nafaqat kommunikativ vazifani bajaradi, balki madaniy axborotni saqlash va uzatish vositasi sifatida ham xizmat qiladi.

Masalan: *Mehnat qilgan – to'yadi.*

Bir bolaga yetti mahalla ota-ona.

Yaxshilik qil – dengizga ot.

Mazkur paremiologik birliklarda mehnatsevarlik, jamoaviylik, mehr-oqibat kabi milliy qadriyatlar aks etadi. Bu esa xalq mentalitetining til orqali ifodalanish mexanizmini ko'rsatadi.

Milliy mentalitet va proverbial frazeologizmlar – milliy mentalitet xalqning olamni idrok etish usuli va madaniy qarashlar tizimini ifodalaydi. Proverbial frazeologizmlar ana shu mental xususiyatlarni til vositasida namoyon etadi.

O'zbek xalq maqollarida quyidagi mental xususiyatlar kuzatiladi:

1. Jamoaviylik va hamjihatlik konsepti

O'zbek milliy mentalitetida jamoaviylik muhim o'rin egallaydi. Masalan: *Hashar – elga yarashar.* Mazkur birlik xalqning birdamlik va hamkorlikka asoslangan tafakkurini ifodalaydi.

2. Mehnatsevarlik konsepti – o'zbek xalqining qadriyatlar tizimida mehnat alohida o'rin tutadi. Masalan: *Mehnatning tagi – rohat.*

Bu maqol insonning mehnat orqali muvaffaqiyatga erishishi haqidagi milliy qarashni aks ettiradi.

3. Kattaga hurmat va oilaparvarlik konsepti – o'zbek mentalitetining muhim xususiyatlaridan biri kattalarga hurmat va oilaviy qadriyatlarga sodiqlikdir. Masalan: *Ota rozi – xudo rozi.*

Mazkur birlik xalqning oilaviy munosabatlar va axloqiy qadriyatlar haqidagi qarashlarini ifodalaydi.

Kognitiv va lingvomadaniy tahlil – kognitiv tilshunoslik nuqtayi nazaridan proverbial frazeologizmlar xalq ongida shakllangan konseptlar tizimini aks ettiradi. Har bir maqol yoki proverbial birlik ortida ma'lum konseptual mazmun yashiringan bo'ladi. Masalan: *Vaqt – oltin.*

Mazkur birlikda "vaqt" konsepti qadriyat va imkoniyat sifatida konseptuallashtirilgan. Lingvomadaniy jihatdan esa proverbial frazeologizmlar xalqning turmush tarzi, urf-odatlar va tarixiy tajribasi bilan bog'liq bo'lgan madaniy kodlarni o'zida mujassamlashtiradi.

Qiyosiy lingvomadaniy jihatlar – turli xalqlar proverbial frazeologizmlarida milliy mentalitet turlicha namoyon bo'ladi. Masalan: o'zbek tilida: *Yetti o'lchab, bir kes.* Ingliz tilida esa *Measure twice, cut once.*

Har ikkala birlik ehtiyotkorlik va mas'uliyat konseptini ifodalasa-da, ularning shakllanishida turli madaniy tajriba va mental xususiyatlar aks etadi.

Xulosa. Proverbial frazeologizmlar xalqning milliy mentaliteti, tarixiy tajribasi va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim lingvistik birlik hisoblanadi. Ular orqali xalq tafakkuri, dunyoqarashi va ma'naviy qadriyatlari avloddan avlodga uzatiladi.

Lingvokulturologik va kognitiv yondashuvlar proverbial frazeologizmlar tarkibidagi milliy konseptlarni chuqurroq anglash imkonini beradi. Shu bois ushbu birliklarni o'rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maslova V.A. *Lingvokulturologiya*. – Moskva, 2001.
2. Safarov Sh. *Kognitiv tilshunoslik*. – Toshkent, 2006.
3. Rahmatullayev Sh. *O'zbek tilining frazeologik lug'ati*. – Toshkent, 1992.
4. Mamatov A. *O'zbek frazeologiyasining lingvistik xususiyatlari*. – Toshkent, 1999.
5. Teliya V.N. *Russkaya frazeologiya*. – Moskva, 1996.